

K POVAHE INTENCIONÁLNEJ REFERENCIE

Pavel CMOREJ

ON THE NATURE OF INTENTIONAL REFERENCE

Speaker's reference is an intentional act directed, via an expression, at an object – an intentional object. The author of the paper tries to find an answer to the following question: What does a speaker refer to when he does not know what a description or a proper name used refers to? He argues that, if the speaker uses such a description, his reference is not directed at the referent of the description but at its meaning. If the speaker uses a proper name whose meaning is not known to him, he can refer neither to the referent nor to the meaning of that name.

Pod referenciou sa rozumie buď vzťah medzi jazykovým výrazom a objektom, na ktorý sa, voľne povedané, výraz vzťahuje, teda referuje, alebo vzťah medzi človekom, jazykovým výrazom a predmetom, na ktorý človek pomocou tohto výrazu odkazuje, poukazuje alebo ktorý vyčleňuje. Tieto vzťahy závisia aj od stavu vecí, času a rozmanitých pragmatických faktorov. Referencia výrazov sa nazýva sémantickou (S. Kripke), u nás aj výrazovou (či jazykovou) referenciou, lebo čiastočne ju určuje význam referujúcich výrazov. Termín „sémantická“ je však zavádzajúci, lebo referenty mnohých výrazov neurčuje len ich sémantika, ale aj rozmanité mimosémantické okolnosti. Azda najvhodnejším výrazom na označenie tejto referencie je významovo neutrálny termín „výrazová referencia“, ktorý u nás zaviedol M. Zouhar (pozri napr. jeho monografiu [7]). Budem používať aj jeho termín „výrazový referent“, ktorý označuje referent výrazu.

Intencionálna referencia je vzťah, v ktorom používateľ jazyka referuje pomocou nejakého výrazu na predmet, o ktorom si myslí, že je referentom tohto výrazu. Pri referovaní hovorca vykonáva intencionálny akt zameraný na tento predmet, ktorý sa nazýva intencionálny referent. Treba ho odlišovať od výrazového referenta, ktorý môže byť odlišný od predmetu, na ktorý je zameraná hovorcova pozornosť. Môže sa stať, že hovorca referuje na iný predmet ako ním použitý výraz, lebo sa mylne domnieva, že referent tohto výrazu je totožný s predmetom, ktorý chce vyčleniť. V známom Donnellanovom príklade hovorca referuje na nejakého muža pomocou deskripcie „muž s pohárom martini v ruke“, hoci jeho intencionálny referent drží v ruke pohár vody. Intencionálnu referenciu, v ktorej výrazový referent splýva s intencionálnym, budem nazývať výrazovo adekvátnou a referenciu, v kto-

rej je hovorca zameraný na objekt odlišný od referenta použitého výrazu, *výrazovo neadekvátnou intencionálnou referenciou*.

M. Zouhar zavádza vo svojej monografii niekoľko druhov intencionálnej a výrazovej referencie, ktoré člení podľa toho, či v nich vystupujú vlastné mená alebo deskripcie a či deskripcie alebo vlastné mená sú použité atributívne alebo referenčne. Pojmy atributívneho a referenčného použitia deskripcií zaviedol K. Donnellan v známej stati *Reference and Definite Descriptions*, ktorá vyšla aj v slovenskom preklade M. Zouhara [4]. Inšpirovaný týmto odlíšením Zouhar zaviedol atributívnu intencionálnu deskriptívnu referenciu, pri ktorej hovorca „použitím deskripcie referuje na ľubovoľné... individuuum, ktoré vyhovuje sémantike deskripcie“ ([7], 28; presnejšiu, formálnu definíciu uvádza na s. 32). Ďalej Zouhar objasňuje, že keď „hovoríme o *ľubovoľnom* predmete, na ktorý sa vzťahuje atributívne použitá deskripcia, hovoríme síce o *konkrétnom* objekte, o výrazovom referente, ale nepoznáme ho.“ ([7], 29, kurzíva P. C.). Na tej istej strane neskôr dodáva, že „keď hovorca použije deskripciu atributívne, referuje na konkrétny, ale jemu *neznámy* (v určitom relevantnom zmysle) predmet, ale keď ju použije referenčne, referuje na konkrétny jemu *známy* predmet, ktorý hovorca dokáže identifikovať nejako inak“. Napríklad hovorca, ktorý použije deskripciu „vrah bývalého slovenského ministra J. Duckého“ atributívne, referuje síce na človeka, ktorý zavraždil Duckého, ale jeho vraha nepozná a ak ho aj pozná, tak nevie, že zavraždil Duckého (namiesto uvedenej deskripcie budem používať iba jej skratku VD; podobné skratky budem používať jednak ako deskripcie, jednak ako ich mená).

Neviem, do akej miery sa naznačené chápanie referencie zhoduje s tým, ktoré prijal Donnellan v stati [4], ale to nie je pre nasledujúce úvahy dôležité. Sám Zouhar konštatuje, že jeho „vysvetlenie [atributívneho a referenčného použitia deskripcií uvedené v predchádzajúcej citácii] nie je explicitne obsiahnuté u Donnellana“ ([7], 29), nepredpokladám však, že sa od Donnellanovho chápania referencie výraznejšie odchýlil. V kontexte nasledujúcich úvah hádam stojí za zmienku fakt, že Donnellan sa intencionálnym charakterom hovorcovho referovania vôbec nezaobrá, kým u Zouhara je zrejme už zo zvolenej terminológie. Nie je vylúčené, že Donnellan si tento aspekt hovorcovej referencie neuvedomil alebo ho nepokladal vo svojich úvahách za dôležitý.

Zouhar ho neprehliadol, zdá sa však, že podcenil dôsledky a problémy, ktoré vyplývajú z *intencionálneho* chápania atributívnej deskriptívnej referencie, pri ktorej hovorca referuje pomocou deskripcie na jemu neznámy referent.

Pretože pri referenčnom použití deskripcie, pri ktorom hovorca pozná jej referent, sa podobné problémy nevynárajú, nebudem sa ním ďalej zaoberať.

Všetky ťažkosti a problémy atributívnej intencionálnej referencie, pri ktorej hovorca referuje pomocou deskripcie na neznámy referent, súvisia s tým, že táto referencia sa realizuje ako *intencionálny akt*. Neodmysliteľnou súčasťou takého aktu je predmet alebo jeho mentálny reprezentant, na ktorý je zameraný subjekt počas uskutočňovania tohto aktu. Otázku, či predmetom takéhoto aktu môže byť len abstraktná alebo aj mentálna či fyzická entita, ponechávam otvorenú. Z logického hľadiska intencionálna referencia je vzťah medzi používateľom jazyka, výrazom a nejakým predmetom, na ktorý je zameraný používateľ výrazu. A práve tento predmet v *Zouharovej* atributívnej deskriptívnej referencii chýba, lebo hovorca nepozná referent použitej deskripcie. Má k dispozícii iba jeho charakteristiku, nepozná však jeho totožnosť. Domnievam sa, že jeho intencionálny akt môže byť zameraný najvyššie na túto charakteristiku, ktorou je vlastne význam použitej deskripcie. Chápem, že naše bežné intuície zvädzajú k názoru, ktorý zastáva M. Zouhar a zrejme aj väčšina čitateľov tohto článku. Podistým nemal k nemu ďaleko ani autor state [4]. Je však tento názor taký samozrejímavý, ako sa zdá na prvý pohľad? Pokúsim sa ukázať, že jeho prívrženci sa musia zmieriť alebo vyrovnáť s celým radom dôsledkov, ktoré sú intuitívne aspoň také neprijateľné ako názor, že predmetom referovania pri deskriptívnej intencionálnej atributívnej referencii nie je neznámy referent, ale iba význam.

Nevyhnutnou zložkou intencionálneho referovania na nejaký predmet je akt myslenia na tento predmet. Môžeme tiež povedať, že pri referovaní myslíme na tento predmet alebo že ho máme na mysli. Zdá sa, že odtiaľ je už len krôčik k názoru, že keď referujeme pomocou deskripcie D, ktorá opisuje predmet P, tak referujeme na predmet P.

Bežný používateľ si v tejto súvislosti určite položí otázku: Na koho iného by sme mohli referovať použitím deskripcie VD, ak nie na *konkrétnu* osobu O, ktorá zavraždila Duckého?! Lenže medzi myslením na vraha J. Duckého a myslením na konkrétnu osobu O, ktorá ho zastrelila, je nezanedbateľný rozdiel. Z vety tvaru „XY myslí na vraha Duckého“ nevyplýva výrok „XY myslí na osobu O“, v ktorom „O“ je vlastné meno vraha. Mať na mysli vraha Duckého neznamená mať na mysli konkrétnu osobu, ktorá ho zavraždila, hoci u človeka, ktorý vraha pozná, to vylúčiť nemožno. Môžeme myslieť na vraha Duckého a nemyslieť na osobu O alebo myslieť na osobu O a nemyslieť na vraha Duckého, napríklad preto, že ani netušíme, že O je vrah (pričom môžeme O osobne veľmi dobre poznať). Môže ním byť náš dávny priateľ, pri ktorom nám ani na um nezíde podozrievať ho z takého

zločinu. Budeme azda myslieť naňho ako na VD, keď budeme s ním debatovať o tom, kto mohol zavraždiť Duckého?

Zouhar by povedal, že pri atributívnom intencionálnom použití deskripcie VD „hovoríme síce o *konkrétom* objekte, o výrazovom referente, ale nepoznáme ho“, že keď použijeme výraz VD, referujeme na vraha Duckého, „*nech ide o kohokoľvek*“ (pozri [7], 29; prvá kurzíva P. C.). Domnievam sa, že ak vraha Duckého nepoznáme, tak nereferujeme na nijakú konkrétnu osobu. Referuje nanajvýš deskripcia VD. O človeku, ktorý referuje na vraha Duckého, ale nie je schopný ukázať na žiadneho určitého človeka a povedať, že to je Duckého vrah, nemôžeme predsa tvrdiť, že referuje na konkrétny objekt, t. j. že má na mysli konkrétnu osobu. Ako môže referovať na *konkrétnu* osobu, keď pri konfrontácii s ľubovoľnou *konkrétnou* osobou na otázku „Je táto osoba vrahom Duckého?“ odpovie buď „Nie“ (lebo vie, že táto osoba Duckého nezavraždila) alebo „Neviem“, pretože vraha nepozná. Názor, že hovorca atributívne referuje pomocou deskripcie na konkrétny objekt, hoci nemá na mysli žiadny konkrétny predmet vyhovujúci deskripcii, ani nie je schopný tento predmet identifikovať, je priam kontradiktorkický: hovorca má na mysli konkrétny predmet, ale nevie, ktorý konkrétny objekt to je, takže vlastne nevie, čo má na mysli.

Atributívna intencionálna deskriptívna referencia na neznámy objekt sa podobá láske muža milujúceho najkrajšie dievča Slovenska, ktorý vôbec nevie, ktorá žena prevyšuje svojou krásou všetky ostatné Slovenky. Myslím, že taký muž miluje nanajvýš svoju predstavu, pretože sotva možno milovať konkrétnu ženu a nevedieť, ktorá dáma to vlastne je (istú neistotu by sme mohli zaznamenať u muža zamilovaného do ženy, ktorá má na nerozoznanie podobnú sestru-dvojča). Hovorca, ktorý si myslí, že referuje na jemu neznámy referent deskripcie, by mohol o sebe povedať, že referuje na to isté ako použitý výraz, ale nevie, na čo referuje výraz. Dojem, že v podobných prípadoch referujeme na nám neznámy referent deskripcie, vyvoláva pravdepodobne fakt, že referuje deskripcia, pomocou ktorej referujeme, a že tá vstúpuje do komunikácie ako referujúci výraz.

Je uvažovaná intencionálna referencia na neznámy predmet výrazovo adekvátne? Na prvý pohľad sa zdá, že je, lebo hovorca v nej mieni referovať na ten istý objekt ako deskripcia, ktorú používa pri referovaní. Referent deskripcie síce nepozná, ale chce hovoriť práve o ňom, nech je ním ktokoľvek či čokoľvek. Nevie, ktorý konkrétny objekt to je, pozná len jeho opis a ním určenú množinu predmetov, ktoré by *mohli* tomuto opisu vyhovovať (napr. množinu možných páchatel'ov vraždy Duckého). Na rozdiel od deskripcie, ktorá z tejto množiny vyberá *určitý* predmet – svoj referent –, hovorca zo-

stáva stáť pred touto množinou, lebo nevie, ktorý z možných kandidátov vyhovuje opisu. Je ako vyšetrovateľ vraždy, ktorý ešte nepozná vraha obete. Výrazová referencia deskripcie siaha až k objektu, ktorý jej zodpovedá v danom stave vecí a čase, intencionálna referencia hovorca siaha iba po množinu možností určenú významom deskripcie. Nemožno preto povedať, že výrazový referent je tu totožný s intencionálnym, lebo hovorca nevie, ktorý objekt je výrazovým referentom deskripcie, a jeho referenčný intencionálny akt nie je zameraný na nijaký konkrétny predmet opísaný deskripciou, to znamená, že v tejto referencii intencionálny objekt chýba. Intencionálna referencia je v tomto prípade výrazovo adekvátna iba v slabšom zmysle danom zámerom hovorca hovoriť o objekte, ktorý je referentom deskripcie, nech je ním čokoľvek, referentom, ktorý nie je intencionálnym predmetom hovorcovej pozornosti, pretože ten nevie, že tento predmet zodpovedá deskripcii.

Hovorca nie je na tom lepšie ani pri používaní deskripcií, ktoré majú v každom stave vecí a čase jeden a ten istý referent, teda ani v prípade deskripcií, pri ktorých sa množina možných referentov scvrkáva na jedno-prvkový súbor. Nekonečne veľa takých deskripcií sa vyskytuje v jazykoch matematiky. Patrí k nim napríklad výraz „stodesiate prvočíslo“, ktorým je a *môže byť* iba jedno prirodzené číslo. Hovorca, ktorý použije túto deskripciu a nepozná jej referent, je z epistemologického hľadiska v podobnej situácii ako človek, ktorý použije empirickú deskripciu. Pri mnohých číslach sa bude musieť uspokojiť s touto dilemou: možno sa ukáže, že dané číslo je stodesiate prvočíslo, a možno sa ukáže, že toto číslo nie je stodesiate prvočíslo. Poznatok, že stodesiatym prvočíslom *môže byť* iba jedno číslo, ho tejto epistemickej neistoty nezbaví.

Uvediem niekoľko ďalších príkladov, ktoré spochybňujú zameranosť atributívnej deskriptívnej referencie hovorca na referent deskripcie a svedčia skôr o tom, že jeho intencia je pri používaní deskripcií s referentom, ktorého totožnosť mu nie je známa, zameraná skôr na význam deskripcie než na jej referent.

Existuje mnoho deskripcií, ktoré istý čas referujú na jeden, a inokedy zasa na iný predmet. Patria k nim napr. výrazy ako „hlava katolíckej cirkvi“, „premiér vlády SR“, „majster sveta v behu na 100 m“, „muž, ktorý stojí pred sekretariátom FÚ“ a pod. Uvažujme o deskripcii, ktorej referent sa mení nariadeným spôsobom, ale hovorca o tom nevie. Mohla by ňou byť napríklad deskripcia tvaru „sekretárka ministra XY rezortu Z“ (SM), opisujúca sekretárku ministra, u ktorého sa v tejto funkcii pre jeho arogantné správanie k podriadeným vystrieda niekoľko pracovníčok do roka. Hovorca referujúci na SM v obdobiach, v ktorých budú túto funkciu vykonávať rôzne ženy,

bude referovať na rôzne osoby, ale na jeho intencionálnych aktoch sa to vôbec neprejaví – akoby zakaždým referoval na tú istú osobu. Výraznejšie by sa od seba nelíšili ani vtedy, keby vedel, že dámy, na ktoré referuje pomocou deskripcie SM, sú v rôznych časoch referovania rôzne – intencionálna referencia na jednu neznámu osobu by vysriedala referenciu na inú neznámu osobu.

O nezameranosti atributívnej intencionálnej referencie na konkrétny predmet svedčí aj fakt, že keby deskripcia stratila svoj referent, referencia hovorca *neinformovaného o tejto zmene* by sa vôbec nezmenila. Hovorca by referoval presne tak ako v období neprázdnoty deskripcie. Na koho by referoval napríklad pomocou deskripcie SM v čase, v ktorom by bol minister bez sekretárky?

Nech S_1 je súbor deskripcií referujúcich na ten istý predmet P a S_2 súbor obsahujúci k deskripcií s odlišnými referentmi P_1, P_2, \dots, P_k . Na aký konkrétny objekt bude hovorca referovať pri používaní deskripcií zo súboru S_1 , ak nebude informovaný o ich koreferentnosti? Ako sa budú meniť jeho referenčné akty pri používaní deskripcií zo súboru S_2 , ak nebude vedieť, že každá deskripcia z tohto súboru má iný referent? Je jasné, že koreferenčnosť deskripcií z S_1 a rôznosť referentov deskripcií z S_2 sa vôbec neprejaví na zameranosti jeho referenčných aktov. O akej zameranosti na konkrétny predmet môžeme hovoriť, ak hovorca nielenže nepozná referenty používaných deskripcií, ale nevie ani to, či pri používaní dvoch deskripcií zo súboru S_1 alebo súboru S_2 referuje na ten istý predmet, alebo na dva rôzne referenty. V tomto prípade neobstojí ani slabšie chápanie konkrétnosti deskripcií, podľa ktorého ich konkrétnosť spočíva v tom, že splňajú podmienku jedinečnosti. O akej konkrétnosti možno hovoriť pri deskripciách zo súborov S_1 a S_2 ? Hoci vieme, že každá deskripcia v S_1 a S_2 má presne jeden referent, pri hľadaní odpovede na otázku, či *všetky* prvky S_1 alebo S_2 referujú na jeden a ten istý predmet, nám to vôbec nepomôže.

Čo majú spoločné referenčné akty ľudí, ktorí referujú prostredníctvom deskripcie VD a nevedia, kto je vrah Duckého? Podľa mňa je to predovšetkým skutočnosť, že všetci myslia na vraha Duckého, pričom nemyslia na konkrétnu osobu (uvedomujú si, že im chýbajú primerané poznatky o vražde Duckého). Myslieť na VD a nemyslieť na konkrétnu osobu znamená myslieť na význam deskripcie VD. V tomto kontexte by bolo možno výstižnejšie použiť „myslieť VD“, a nie „myslieť na VD“. Na otázku „Na koho myslíte?“ môže každý z nich najvýstižnejšie odpovedať deskripciou VD. Ich pozornosť je zacielená na jej význam, nie na jej referent. Zo state P. Tichého [6], ktorého vplyv možno vybadat' aj v mojich úvahách, súdim, že aspoň

v období jej písania by za referent deskripcie nepokladal jej význam, ale funkciu, ktorú tento význam generuje či konštruuje (funkciu priradujúcu dvojiciam (možný svet, časový okamih) osobu, ktorá je v danom svete a čase vrahom Duckého). Domnievam sa, že v podobných prípadoch táto funkcia je málokedy predmetom intencionálneho aktu (pozri [2], 259 – 262). Bezprostredným terčom, na ktorý je zameraná naša pozornosť pri referovaní, je význam výrazu. Objekt, ktorý význam konštruuje, je až za ním a treba ho na základe významu v istom zmysle „vypočítať“. Ak používateľ deskripcie myslí pritom na predmet, ktorý nie je jej referentom – či už náhodou alebo preto, že sa mylne domnieva, že ním je – ide o výrazovo neadekvátnu intencionálnu referenciu.

Z uvedených príkladov je hádam zrejmé, že pri atributívnej intencionálnej referencii pomocou deskripcie, ktorej referent hovorca nepozná, nemôže byť o zameranosti na referent deskripcie ani reči. Pri tomto referovaní hovorca nielenže nevie, a) na ktorý objekt referuje, ale ani to, b) či pomocou tej istej empirickej deskripcie referuje v rôznych časoch na ten istý objekt, c) či pri používaní viacerých deskripcií referuje a kedy referuje na rôzne predmety alebo na jeden objekt, a napokon ani to, d) či deskripcia má alebo nemá referent.

Okrem atributívnej intencionálnej referencie, pri ktorej hovorca referuje na neznámy referent pomocou deskripcie, Zouhar zaviedol analogickú referenciu pre vlastné mená ([7], 116). Podľa predloženej definície „osoba *O* referuje použitím vlastného mena μ na individuum *I* *vit* a) *I* je výrazovým referentom μ a b) *O* zamýšľa svojím použitím μ vyčleniť ľubovoľný predmet, ktorý je výrazovým referentom μ “. Z ďalšieho textu je zrejmé, že podľa tejto definície hovorca nielen *zamýšľa* vyčleniť výrazový referent mena μ , ale použitím μ ho aj vyčleňuje (čirý zámer by na vyčlenenie nestačil). Zouhar je presvedčený, že s touto referenciou sa stretávame „ešte častejšie než s ostatnými druhmi intencionálnej referencie. Dá sa povedať, že všetky vlastné mená historických osobností a všetky vlastné mená ľudí a vecí, ktoré nepoznáme, ba dokonca nemáme možnosť spoznať, musíme používať len na atributívnu intencionálnu referenciu, pričom naším zámerom je vyčleniť ľubovoľný predmet, ktorý je výrazovým referentom vlastného mena“ ([7], 116).

Tento názor má nepochybne isté intuitívne opodstatnenie, ale ako pri deskripciách, tak aj v prípade vlastných mien možno ukázať, že uvedené chápanie referencie hovorcu, ktorý použije vlastné meno jemu neznámeho referenta, naráža na podobné ťažkosti ako atributívna *deskriptívna* referencia. V žiadnom prípade to nie je intencionálna referencia zameraná na referent mena. Chýba v nej predmet, na ktorý by bol hovorca zameraný.

Keď použije dve mená, ktorých referent nepozná, nebude vedieť, či referuje na jeden alebo na dva referenty. Pri deskripciách má k dispozícii aspoň opis referenta, *pri menách ani to*. Jeho referenčný akt sa nemôže zamerať ani na význam mena, pretože ten pozná iba používateľ, ktorému je známy referent mena. Keďže však vie, že použitý výraz μ je vlastné meno, môže sa zdať, že sa môže oprieť aspoň o deskripciu tvaru „nosiť mena μ “, Žiaľ, jej význam závisí od významu podvýrazu „meno μ “, ktorý pozná len čiastočne. Poznať *meno* „ μ “ totiž znamená poznať nielen jeho fyzický tvar alebo znenie, ale aj jeho význam, ktorý náš používateľ nepozná. To znamená, že aj jeho poznanie významu deskripcie „nosiť mena μ “, je len čiastočné, neúplné. Takže kým pri atributívnom referovaní pomocou deskripcie, ktorej referent hovorca nepozná, sa predmetom jeho intencionálneho aktu môže stať význam použitej deskripcie, pri obdobnom referovaní pomocou mena s neznámym referentom to neprichádza do úvahy. Hovorca nereferuje na nič, referuje iba použitý výraz alebo poslucháč hovorca, ktorý pozná referent mena.

Všimnime si výraz tvaru „ μ je P“ obsahujúci symbol μ , ktorý na rozdiel od časti „je P“ nemá nijaký význam. Je jasné, že význam tohto výrazu je neúplný. Tento výraz nevyjadruje nijaký určitý súd. Nebude ho vyjadrovať dokonca ani vtedy, keď „ μ “ zaradíme do kategórie individuových výrazov. Tým mu udelíme istú syntaktickú rolu, ale jeho sémantika zostane naďalej neurčená a z tohto dôvodu zostane neurčená aj sémantika výrazu, v ktorom sa nachádza. Človek, ktorý bude tvrdiť, že μ je P, nebude tvrdiť nič určitého. Do komunikácie vstúpi ako hovorca, ktorý nevie, o čom vlastne hovorí, resp. čomu či komu pripisuje vlastnosť P. To isté možno o ňom povedať vtedy, keď μ je vlastným menom, ktorého referent, a teda ani význam hovorca nepozná. Od pôvodnej situácie by sa trochu líšila, keby vedel, že „ μ “ je vlastné meno. Jeho tvrdenie „ μ je P“ by preňho malo podľa Zouhara ten istý význam ako veta „ μ je P, nech je ním čokoľvek“. Už z tejto formulácie je zrejmé, že menom μ používateľ na nič konkrétne nereferuje, hoci v komunikácii by mohol vystupovať ako človek referujúci na referent tohto mena.

Aký je vlastne význam vety „ μ je P, nech je ním čokoľvek“? Predpokladajme, že hovorca vie, že μ je vlastné meno. Zdá sa, že všetko, čo táto veta môže znamenať pre hovorca, sa dá vyjadriť vetou „Existuje presne jedno x, ktoré je nositeľom mena μ a toto x je P“ alebo jej bežnejšou verziou „Nosiť mena μ je P“. Nie je to však tak. Hovorca totiž nepozná *meno* μ , lebo nevie, koho nápis či zvuk „ μ “ označuje, pozná iba fyzický vzhľad alebo zvuk tohto mena, teda iba niečo, čo by sme mohli nazvať polo- či semime- nom, ktoré ešte nie je plnohodnotným jazykovým výrazom (pozri [3]). Výz-

nam, ktorý má veta „ μ je P, nech je ním čokoľvek“ pre hovorca, adekvátnejšie zachytáva formulácia „Existuje presne jedno x označené semimenom μ a toto x je P“ (podrobnejšie o tomto vzťahu označenia a jeho vlastnostiach pozri [3]). Vzťah označenia medzi semimenom a jeho nositeľom je na rozdiel od vzťahu označenia medzi menom a jeho nositeľom kontingentný, takže deskripcia „nositeľ semimena μ “ je empirická a keďže hovorca tohto nositeľa nepozná, nachádza sa v podobnej situácii ako pri iných empirických deskripciách s jemu neznámym referentom (pozri [3]).

Ak hovorca nevie, že μ je vlastné meno, jeho intencionálny akt môže byť zameraný nanajvýš na nápis alebo zvuk „ μ “. Taký akt sotva možno označiť za referenčný. Treba si tiež všimnúť, že výrok „ μ je P“ má iný význam ako „Existuje presne jedno x označené semimenom μ a toto x je P“. V niektorých stavoch vecí (svetamihoch) semimeno μ môže referovať na iný predmet ako meno μ a pravdivostné hodnoty týchto výrokov sa môžu líšiť.

Ako však vysvetlíme používanie vlastných mien historických osobností, mien „ľudí a vecí, ktoré nepoznáme, ba dokonca nemáme možnosť spoznať“, o ktorom píše Zouhar ([7], 116)? Myslím, že pri používaní takých mien ťažíme z poznatkov o týchto ľuďoch a veciach získaných priamo alebo sprostredkované od používateľov mien, ktorí poznali alebo dokonca pokrstili ich referenty. Okrem poznatkov získaných od týchto používateľov sa často opierame aj o poznatky, ktoré o referentoch nadobudli neskorší používatelia mien. Všetky tieto poznatky využívame pri formovaní našej celkovej predstavy o určitej historickej osobnosti, veci či udalosti, predstavy, ktorá príslušný predmet zachytáva v jeho jedinečnosti a sprevádza naše používanie jeho mena, ale do jeho významu nevstupuje. V jazyku by sme ju mohli vyjadriť deskripciou, ktorá viac alebo menej úspešne vystihuje referent mena zdedeného po našich predkoch. Pri používaní mena sa predmetom nášho referenčného aktu stáva význam tejto deskripcie, ktorý sprevádza naše používanie mena. Ako sa mení a rozširuje naše poznanie referenta príslušného mena, môžu sa meniť aj sprievodné významy, ktoré asociujeme s menom pri jeho používaní. Používateľ môže v rôznych časoch spájať s menom rozličné významy, ktoré sa môžu značne líšiť od významov, ktoré s ním spájajú iní používatelia. Tieto významy sprevádzajú síce používanie mena, ale nepredstavujú jeho významy ani nevytvárajú tzv. zväzok jeho významov. Sémantiku vlastného mena určuje jeho krst. Fakt, že pri väčšine mien historických, vedeckých a umeleckých osobností, mien rôznych miest, predmetov a udalostí ich sémantiku nepoznáme a k dispozícii máme iba sprievodné deskriptívne znalosti, si zaslúži osobitnú epistemologickú pozornosť.

Na záver by som chcel zdôrazniť, že uvedenými úvahami som nemienil spochybniť neodškriepiteľný fakt, že v každodennej komunikácii i v teoretických úvahách často používame deskripcie a mená, ktorých konkrétny referent nepoznáme a v mnohých prípadoch ani spoznať a identifikovať nemôžeme. Mojim cieľom bolo poukázať na povahu, predmet a dosah intencionálnych aktov, ktoré vykonávame pri referovaní pomocou takých deskripcií a mien, a zdôrazniť, že predmetom týchto aktov nie sú referenty uvedených výrazov, ale nanajvýš ich význam.

Ďakujem B. Čakovskej, M. Ördöghovi a M. Zouharovi za prečítanie prvej verzie tohto článku a podnetnú diskusiu k názorom, ktoré som v ňom načrtoľ. hoci musím dodať, že pod moje názory by sa nepodpísali.

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (2001): Denotácia a referencia. In: *Na pomedzí logiky a filozofie*. Veda, Bratislava, 230 – 244.
- [2] CMOREJ, P. (2001): Referencia, identifikácia a intencionálne akty. In: *Na pomedzí logiky a filozofie*. Veda, Bratislava, 245 – 263.
- [3] CMOREJ, P. (2005): Semivýrazy a výrazy. In: Sousedík, P. (ed.): *Jazyk, logika, veda*. Filosofia, Praha, 63 – 88.
- [4] DONNELLAN, K. (1998): Referencia a určité deskripcie. *Organon F* 5, č. 1, 31 – 51.
- [5] KRIPKE, S. (1979): Speaker's Reference and Semantic Reference. In: French, P. – Uehling, T. – Wettstein, H. (eds.) (1979): *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 28 – 44.
- [6] TICHÝ, P. (1994): Jednotliviny a ich roly (II). *Organon F* 1, č. 2, 123 – 132.
- [7] ZOUHAR, M. (2004): *Podoby referencie*. Iris, Bratislava.